

УДК 94(100)"1941/1945":355.018(4-651.1)**ББК 63.3(0)622.4****Олександр Ладиґа****Дискусійні аспекти визначення людських втрат
збройних сил країн-союзниць Німеччини на Східному
фронті з 22.06.1941 р. по 9.05.1945 р.**

Стаття містить матеріали, підготовлені на основі нових наукових розробок, а також архівних джерел. Присвячена проблемам участі армій європейських союзників Німеччини у війні проти СРСР.

Ключові слова: СРСР, Європа, війна, фронт, втрати.

Велике бачиться на відстані, і, як це не парадоксально звучить, сьогодні ми знаємо про війну більше, ніж у 1945-му. Тоді кожен дивився на події очима їх безпосереднього учасника, а головним відчуттям було відчуття торжества від перемоги над сильним і жорстоким супротивником. Але тут виникають нескінченні «чому», на які у ряді випадків так і не знайдені однозначні відповіді. А якщо і знайдені, то правда часто виявляється занадто гіркою.

Вивчення архівних документів, а також військово-історичних праць і публікацій показало, що визначення з достовірною точністю масштабів людських втрат збройних сил союзників Німеччини (Угорщини, Італії, Румунії, Фінляндії, Словаччини) на Східному фронті в роки Другої світової війни є вельми складною проблемою. Передусім це пов'язано з відсутністю повного комплексу звітно-статистичних матеріалів з цих питань, які представлялися в ході війни з військ у вищі інстанції.

Майже в усіх зарубіжних публікаціях, які характеризують людські втрати Німеччини та її союзників у Другій світовій війні, наголошується, що в них наведені лише приблизні дані, при цьому за 1945 р. вони визначалися розрахунковим способом. Особливо важко було встановити точне число втрат в

© Ладиґа О., 2011

Ладиґа Олександр Іванович – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та правознавства Луганського національного університету імені Тараса Шевченка

арміях союзних держав і іноземних формуваннях, які воювали у складі вермахту. Брак повної документації не дозволив також провести диференційований аналіз втрат німецьких військ та їх союзників під час наступальних і оборонних операцій Червоної Армії. Це все стало основою для фальсифікацій та спекуляцій, особливо серед «російських демократичних істориків».

Почнемо з того, що існує кілька базових цифр, від яких відштовхуються і якими оперують історики. Дехто з них намагається співставляти дані з радянських, німецьких та союзницьких джерел, інші вибирають ті дані, які особливо вигідно підкріплюють саме їхню версію.

Так, вже згадані «російські демократичні історики» (Марк Солонін, Лев Лопуховський, Михайло Мельтюхов, Дмитро Хмельницький та інші) спираються на дані, які останнім часом з'явилися у Румунії та Угорщині та мають виражену ідеологічну реваншистську спрямованість. Російські вчені цього напрямку цитують наступну інформацію з західних джерел: «Статистичні дослідження самих країн, які були союзниками Німеччини в Другій світовій війні, дають нам наступну групу цифр: Фінляндія безповоротно втратила 52.500 чоловік, Італія - 89.800, Румунія - 361.100, Угорщина - близько 150 тисяч. Разом - **653.400** чоловік»¹.

Зарозрахунками С. Міхальова з Інституту військової історії МО РФ, «демографічні безповоротні втрати збройних сил Німеччини разом з її союзниками на Східному фронті визначаються в 2,7 млн. чоловік (власне німці - 1,8 млн., інші - **0,9** млн.). У такому разі співвідношення втрат радянських військ (без союзників) і військ супротивника за всю війну дорівнюватиме 8,7 млн. до 2,7 млн., або 3,2:1» (ці дані приведені у широко відомій зараз книзі «Людские потери СССР в Великой Отечественной войне»)².

Вищезгаданій групі дослідників протистоять вчені «пострадянської» історичної школи. Особливо добре ілюструє підхід до визначення втрат союзників Німеччини на Східному фронті цитата з роботи С. Брескуна: «На Східному фронті в 1941 році воювали і несли втрати не тільки німці, але й італійці, угорці, румуни, фіни, словаки, хорвати, іспанці. Тільки збройні сили Угорщини, Італії, Румунії й Фінляндії за війну мали безповоротні втрати офіційно в **1,7258** мільйона чоловік. Для порівняння – Німеччина втратила в боях на радянсько-німецькому фронті

офіційно 6,9237 мільйона чоловік. Тобто втрати союзників Німеччини склали майже 25 % від втрат німців. Ні, повна підсумкова цифра при повному підрахунку втрат гітлерівського блоку навряд чи виглядає для німців, їх союзників і Солоніна з Резуном («Віктор Суворов») дуже райдужно...»³.

У свою чергу, більшість військових істориків Німеччини та Британії оперують у своїх роботах даними з довідки міністра оборони СРСР від 16 грудня 1988 року, де безповоротні втрати на Східному фронті (вбиті, померлі від ран, зниклі без вісти, померлі в полоні) Фінляндії склали 85 тисяч чоловік, Італії - 90 тисяч, Угорщини - 350 тисяч, Румунії - 480 тисяч. Разом - **1.005.000**⁴.

Як ми бачимо, розбіжності надзвичайно великі від 653 тис. до 1,7258 мільйона чоловік. Це доводить наскільки гостра дискусія точиться щодо визначення втрат на Східному фронті взагалі.

Для визначення найбільш реального числа втрат збройних сил Німеччини та її союзників потрібно досліджувати велику кількість архівних документів, які зберігаються як у Росії, так і на Заході. Разом з цим слід вивчити багато зарубіжних публікацій, які характеризують загальні обсяги призову людських ресурсів, склад, чисельність і втрати у військах держав, які брали участь у Другій світовій війні⁵.

У звітних документах про кількість людських втрат збройних сил фашистської Німеччини в Другій світовій війні не показувалися втрати союзників Німеччини (Фінляндії, Угорщини, Італії, Румунії, Словаччини), а також інших іноземних з'єднань і частин, які брали участь в бойових діях на Східному фронті.

За прийнятими у вермахті правилами «загальні втрати особового складу збройних сил Німеччини» складали безповоротні і санітарні втрати лише військовослужбовців. Втрати ж воєнізованих формувань, які обслуговували війська, враховувалися у числі втрат цивільного населення. Аналогічно «рахували» втрати і союзники Німеччини.

Безповоротні втрати включали вбитих, померлих у лікувальних установах від ран і хвороб, зниклих без вісти, а також небойові втрати (загиблі в результаті подій, розстріляні тощо). Оскільки у формах звітних документів вермахту така категорія втрат, як потрапляння в полон, не передбачалася, ці особи враховувалися в числі «без вісти зниклих». Сюди включалися також відсталі від своїх частин, дезертери й інші військовослужбовці, які вибули з ладу з невідомих причин.

Тимчасові (санітарні) втрати включали поранених, контужених, хворих, обморожених і обгорілих, при цьому тільки тих, які евакуювалися з поля бою в тиллові госпіталі. Статистика санітарних втрат за видами, окрім померлих в госпіталах, ніколи навіть не аналізувалася.

У документальних матеріалах, які містять відомості про людські втрати збройних сил Німеччини, зустрічаються вкрай суперечливі дані. Це частково пов'язано з тим, що донесення подавалися з трьох самостійних каналів, які мали різне призначення⁶.

Перший канал забезпечував збір донесень по лінії штабів і мав за мету – дати вищому командуванню характеристику загальних втрат особового складу і техніки для оцінки боєздатності військ (сил) і ухвалення рішень щодо поповнення втрат. Другий канал – по лінії медико-санітарної служби – для визначення завантаженості шпиталів, збільшення кількості місць, а також доцільної їх передислокації залежно від напруженості бойових дій на ділянках фронту. Третій канал – для персонального обліку втрат військовослужбовців.

Донесення по лінії всіх трьох каналів надходили, залежно від цільової задачі, у відповідні органи штабів видів збройних сил для ухвалення необхідних рішень.

У війну проти Радянського Союзу гітлерівське керівництво залучало населення окупованих країн, вербуючи добровольців. Так з'явилися окремі військові формування з числа громадян Франції, Нідерландів, Данії, Норвегії, Хорватії, а також з громадян СРСР, які потрапили в полон або пішли в армії країн Осі добровільно на окупованій території (вірменські, грузинські, азербайджанські, мусульманські, «Дніпро», «Березина», «Волга» тощо)⁷. Як рахували втрати цих формувань – в німецьких документах точної відповіді немає.

При визначенні масштабів людських втрат необхідно також враховувати і те, в яких територіальних межах держави вони підраховані. У німецьких джерелах (публікаціях) безповоротні людські втрати Німеччини даються, як правило, в її межах 1937 р. При цьому втрати громадян інших держав, які служили у вермахті, німці до своїх втрат не відносили. Аналогічне становище з довоєнними і післявоєнними територіями Угорщини і Румунії. Так, у румунську армію в 1941 – 1944 рр. залучалося населення Молдавії, але його втрати у війні проти СРСР у відомостях румунських військ не показані. Фактично людські втрати Молдавії включені в демографічні втрати Радянського Союзу.

Іншою перешкодою при визначенні реальної кількості втрат особового складу військ було змішування втрат військовослужбовців з втратами цивільного населення. Тому в багатьох державах, на думку Г. Арнту, втрати збройних сил значно занижені, оскільки частина їх врахована до числа жертв цивільного населення. Це характерно не тільки для Німеччини та СРСР, але й Угорщини та Румунії (200 тис. чол. – втрати військовослужбовців, а 260 тис. – цивільного населення). В Угорщині це співвідношення склало як 1:2 (140 тис. – втрати військовослужбовців і 280 тис. – втрати цивільного населення) ⁸.

Все це істотно спотворює статистику щодо втрат військ країн, які воювали на Східному фронті.

Якщо ж співставити дані Б. Мюллера-Гіллебранда ⁹, воєнного архіву ФРН ¹⁰ та російсько-радянські джерела ¹¹, безповоротні людські втрати вермахту за період з 1939 по 1945 р. склали 11 млн. 844 тис. чол., з яких 4 млн. 457 тис. не повернулися з війни. У їх числі: німців – 3 млн. 600 тис., австрійців – 270 тис., судетських німців і ельзасців – 230 тис., громадян інших держав, зокрема «фольксдойче» і захоплених радянських громадян, – 357 тис. чол.

Проте, захопивши напередодні і в перший період Другої світової війни низку країн Західної Європи, Німеччина використовувала для своїх потреб всю їх економіку, природні ресурси, населення, а також військовополонених для роботи у війсьній промисловості і сільському господарстві. Власні ж людські ресурси максимально залучали для укомплектування збройних сил.

Крім того, для цієї мети залучалася чимала частина населення окупованих країн. Так, понад 1 млн. 800 тис. чол. з числа громадян інших держав і національностей поповнювали вермахт і війська СС. З них в роки війни було сформовано 59 дивізій, 23 бригади, декілька окремих полків, легіонів і батальйонів. Всі ці з'єднання і частини організаційно входили у вермахт і війська СС.

Тим часом у вищезазначені дані не включені людські втрати військових формувань, які воювали на боці Німеччини, але до складу її збройних сил і військ СС не входили. У першу чергу це армії союзників Німеччини – Італії, Болгарії, Угорщини, Румунії, Фінляндії, Словаччини, Хорватії. Крім того, через відсутність достовірних даних не включені до вищевказа-

них даних втрати військово-польової поліції, СД і військових адміністрацій на окупованих територіях (чисельність близько 560 - 600 тис. чол.), гестапівці, які не входили у війська СС (понад 250 тис. чол.), охоронних і каральних підрозділів – легіони, батальйони, роти (близько 250 тис. чол.).

Крім військових формувань, які створювалися з громадян СРСР, в обозах і тилових службах німецької армії перебувала чимала кількість радянських військовополонених і цивільних осіб. Ці «добровільні помічники» «Hilfwilliger» – «хіви», які погодилися допомагати німецькій армії, використовувалися як персонал тилових частин – кучери та водії обозів, підсобні робочі майстерень і кухонь. Їх відсоток в частинах був різний і залежав від потреби в обслуговуючому персоналі.

Хоча в середньому в піхотній дивізії налічувалося до 10 % «добровольців», а в транспортних колонах до 45 % їх чисельного складу, їх втрати військовою частиною не враховувалися. У червні 1943 р., згідно доповіді начальника генерального штабу сухопутних сил генерала Цейтлера, «добровільних помічників» налічувалося 220 тис. чол.¹².

Немало іноземних громадян перебували у військово-повітряних і військово-морських силах Німеччини.

Так, генерал Гальдер зазначав, що відсоток безповоротних людських втрат (вбитих, зниклих без вісти) військових формувань і контингентів, які не входили у вермахт, був дуже високий і сягав 40 % від їх загальної чисельності. Проте їх документальний облік у збройних силах Німеччини, по суті, не вівся. До цього слід додати, що до втрат цивільного населення Німеччини віднесені втрати воєнізованих формувань (будівельна організація «Тодт», загони військово-трудової повинності, «Фолькштурм» та інші), які виконували завдання по забезпеченню діючої армії.

Повертаючись до аналізу масштабів людських втрат супротивника, детальніше зупинимося на визначенні загальної кількості солдатів і офіцерів Німеччини та її союзників, які опинилися у радянському полоні. У новому російському довіднику «Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь» сказано, що згідно звітів фронтів і окремих армій, узагальнених у Генеральному штабі ЗС СРСР, нашими військами було полонено 4 млн. 377, 3 тис. німецьких військовослужбовців, з яких

близько 600 тис. чол., після відповідної перевірки, були звільнені безпосередньо на фронтах. У основній масі це були особи ненімецької національності, насильно мобілізовані до вермахт та армій її союзників (поляки, чехи, словаки, румуни, молдаване, фольксдойче та ін.), а також частково нетранспортабельні інваліди. На територію СРСР в тиллові табори ці особи не відправлялися і в облікові дані не включалися.

Основна маса військовополонених супротивника (3 млн. 777, 3 тис.чол.) з фронтів пунктів збору направлена у тиллові табори НКВС СРСР, в їх числі близько 752,5 тис. військовослужбовців союзних Німеччині країн¹³.

Автори того ж найсучаснішого довідника доводять, що врахованими в таборах НКВС виявилися 3 млн. 486,2 тис. чол. (див. табл. 1). Різниця між кількістю направлених і врахованих військовополонених склала 291,1 тис. чол. і пояснюється тим, що військовополонені з числа громадян Радянського Союзу, які служили у вермахті або брали участь у війні на боці фашистської Німеччини (більше 220 тис.), а також військові злочинці (14,1 тис. чол.) були направлені у спеціальні табори НКВС, а інша частина (близько 57 тис. чол.) померла в дорозі від хвороб, обморожень, жорстокого поводження до полонених і не досягла тиллових таборів.

Таблиця 1. Кількість військовополонених збройних сил Німеччини і її союзників, врахованих після війни в таборах НКВС¹⁴			
Національність	Враховано військовополонених	Звільнено і репатрійовано	Загибло в полоні
Військовополонені з військ вермахту			
Німці	2388443	2031743	356700
Австрійці	156 681	145 790	10 891
Чехи і словаки	69 977	65 954	4 023
Французи	23 136	21 811	1 325
Югослави	21 830	20 354	1 476
Поляки	60 277	57 149	3 128
Голландці	4 730	4 530	200

Бельгійці	2 014	1 833	181
Люксембуржці	1 653	1 560	93
Іспанці	452	382	70
Данці	456	421	35
Норвежці	101	83	18
Інші національності	3 989	1 062	2 927
Разом по вермахту	2733739	2352672	381067
%%	100	86,1	13,9
Військовополонені з військ країн - союзниць Німеччини			
Угорці	513 766	459 011	54 755
Румуни	187 367	132 755	54 612
Італійці	48 957	21 274	27 683
Фіни	2 377	1 974	403
Разом по союзниках	752 467	615 014	137 753
%%	100	81,7	18,3
Всього військовополонених¹⁵	3 486 206	2 967 686	518 520
%%	100	85,1	14,9

Дані таблиці свідчать, що відсоток тих, хто повернувся з полону, складає 85,1 %, а померлих у полоні – 14,9 % від всіх врахованих військовополонених.

Ці дані не йдуть ні в яке порівняння з кількістю радянських військовополонених, що загинули у полоні. З 4 млн. 559 тис. радянських військовослужбовців, які зникли без вісти і потрапили у полон, повернулися на Батьківщину тільки 1 млн. 836 тис. чол. або 40,0 %, а близько 2,5 млн. чол. (55,0 %) загинули і померли в полоні і лише невелика частина (більше 180 тис. чол.) емігрувала в інші країни або повернулася на Батьківщину в обхід збірних пунктів.

Автори російського довідника «Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь» дійсно використали архівні дані ЦХІДК, Ф. 1 п, оп. 32-б, спр. 2, але їх дещо спотворили. Крім того, у архівному документі кілька таблиць, які автори си-

стематизували й звели в одну. Та й використали вони їх не перші. Цю таблицю вперше опубліковано в кінці 1990 р. у «Військово-історичному журналі»¹⁶. Після «перемоги» на території СРСР «демократії», таблиця безперервно «вдосконалюється» в плані «укрупнення рядків». В результаті у «серйозних» книгах на тему війни, скажімо, у статистичній збірці «Россия и СССР в войнах XX века»¹⁷ або у довіднику «Мир русской истории»¹⁸, дані цієї таблиці спотворені. Як і з довідника «Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь» частина національностей з неї зникла (порівняйте таблиці 1 та 2). В першу чергу зникли євреї, яких, як ви бачите із справжньої таблиці (див. таблиця 2), потрапило у полон стільки ж, скільки й фінів з голландцями разом узятих. Між іншим, поляки сьогодні намагаються відштовхнути євреїв з посади «головних страждальників Другої світової війни», а їх у списках полонених більше, ніж італійців, які офіційно і реально воювали з СРСР.

Таблиця 2. Національний склад військовополонених в СРСР, взятих у період з 22.06.1941 по 2.09. 1945 рр.¹⁹	
Німці	2389560
Японці	639635
Угорці	513167
Румуни	187370
Австрійці	156682
Чехи и словаки	69977
Поляки	60280
Італійці	48957
Французи	23136
Югослави	21822
Молдавани	14129
Китайці	12928
Євреї	10173
Корейці	7785
Голландці	4729
Монголи	3608

Фіни	2377
Бельгійці	2010
Люксембуржці	1652
Датчани	457
Іспанці	452
Цигани	383
Норвежці	101
Шведи	72

Втрати військ союзників Німеччини (Угорщини, Італії, Румунії, Фінляндії і Словаччини), показані в табл. 3, склали в цілому 1 млн. 468 тис. 145 чол., або 20,4 % від числа безповоротних втрат вермахту на Східному фронті. Найбільша їх частина припадає на угорські й румунські війська.

При складанні таблиці використані документи періоду війни, які зберігаються у радянських і німецьких архівах, а також державні повідомлення, опубліковані в Угорщині, Італії, Румунії, Фінляндії, Словаччині і інших країнах, містять зведення про чисельність військ, які брали участь у Другій світовій війні і їх втрати ²⁰. Зведення про людські втрати Угорщини й Румунії уточнені за матеріалами, отриманими авторами довідника «Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь» від генеральних штабів цих держав у 1988 р. ²¹.

Таблиця 3. Безповоротні людські втрати озброєних сил країн – союзників Німеччини на радянсько-німецькому фронті з 22.06.1941 р. по 9.05.1945 р.						
Види втрат	Країни, період участі у війні і їх втрати					
	Угорщина 41-45 рр.	Італія 41-43 рр.	Румунія 41 – 44 рр.	Фінляндія 41 – 44 рр.	Словаччина 41 – 44 рр.	Всього
Безповоротні втрати (всього)	809066 ²²	92867	475070 ²²	84377	6765	1468145
В тому числі:						
-вбито, померло від ран і хвороб, пропало без вісти, небойові втрати	295300	43910	245388	82000	1565	668163
-потрапило в полон	513766	48957	229682 ²³	2377	5200	799982

з них: - померло в полоні	54755	27683	54612	403	300	137753
-повернулись на батьківщину	459011	21274	175070	1974	4900	662229

Зважаючи на результати дослідження німецьких учених, слід внести відповідні корективи у попередні дані відносно безповоротних втрат країн фашистського блоку на Східному фронті. Безповоротні втрати військ Німеччини та її союзників величезні і дорівнюють – 8 млн. 876,3 тис. чол., не говорячи вже про повний їх розгром і капітуляцію. Після 9 травня 1945 р. тільки перед Червоною Армією склали зброю ще майже 1 млн. 600 тис. солдатів і офіцерів вермахту. Для порівняння нагадаємо, що безповоротні втрати РСЧА (з 22.06.1941 по 9.05.1945 р.) склали за неповними даними 11 млн. 444,1 тис. чоловік²⁴.

Враховуючи підходи до визначення втрат західноєвропейських та російських дослідників, зазначимо, що сучасні російські офіційні дані втрат союзників Німеччини дійсно дещо завищені, але не в рази, як зазначають М. Солонін та М. Мельтюхов, які в своїх роботах дійсно суттєво занизили втрати Німеччини та її сателітів. Прикладом цього можуть бути дані безповоротних втрат фінської армії. Так, Фінляндія однією з перших склала поіменний список загиблих, який становить на 2000 р. 67,4 тис. чоловік (сучасні офіційні дані російської сторони 84 тис.чоловік). Послідовники М. Солоніна говорять про 52,5 тис. втрачених. Ці факти заперечують фінські джерела, які цитує історик та перекладач В. Ерліхман: «Фінська армія втратила 67,4 тис. чоловік, з яких 403 людини померли в радянському полоні, а приблизно 1 тис. загинули в боях з німцями у 1944-1945 рр. Втрати мирного населення Фінляндії оцінюються від 1 до 3,5 тис. чоловік, що загинули, в основному, від бомбардувань радянської авіації»²⁵.

У цілому ж, учасники тривалої суперечки про співвідношення людських втрат на Східному фронті в роки Великої Вітчизняної війни розділилися на дві групи: ті, хто вважає можливим співставляти втрати воюючих армій, і тих, хто вважає, що військовослужбовців Червоної Армії загинуло у багато разів більше (у п'ять і більше разів), ніж солдат і офіцерів вермахту та їх союзників.

Представники другої групи, до якої належать «російські демократичні історики» та окремі західноєвропейські дослідники, отримали хибні результати співвідношення втрат радянських і німецьких військ та їх союзників: втрати радянських військ вираховані за власною методикою «демократичних істориків», а втрати супротивників Червоної Армії визначені іншим способом або, як правило, запозичені у Б. Мюллера-Гіл्लебранда. Такий підхід, звичайно, не є науковим, адже порівняння числових даних коректне тільки у тому випадку, якщо вони отримані одним і тим же шляхом, за одних і тих же умов та припущень.

Дані про втрати вермахту та його союзників можна розділити на дві групи: отримані прямим статистичним підрахунком; отримані непрямим шляхом.

Прямий статистичний підрахунок втрат німецьких військ та їх союзників (2,6 млн.+0,9 млн. чоловік), тут Марк Солонін, Михайло Мельтюхов та їх колеги цілком довіряють Б. Мюллеру-Гіл्लебранду і навіть не роблять спроби перевірити його дані. Тим часом у додатку до закону ФРН «Про збереження місць поховання» вказано, що загальне число німецьких солдат, які поховані в зафіксованих могилах на території Радянського Союзу і східноєвропейських країн, складає 3 млн. 226 тис. чол. Це вже на 0,6 млн. більше цифри «демократичних істориків». А якщо врахувати, що в ці дані не включені поховання західноєвропейських солдат, убитих у боях з радянськими військами на території Німеччини і західноєвропейських країн (приблизно 1,5 млн. чол.), а також, тисячі безіменних могил полеглих західноєвропейських солдат у лісах і болотах, то реальні втрати вермахту та його союзників загиблими на Східному фронті були значно більші згаданих «демократичними істориками» 3,5 млн. чоловік.

Не складається у «демократичних істориків» і баланс людських ресурсів вермахту та його союзників. Точніше, вони і не намагаються його скласти, мабуть, розуміючи, що нічого логічного з цього не вийде.

Треба зазначити, що спроби М. Солоніна та його колег обґрунтувати свої розрахунки демонструють ще й гіпертрофовану вибірковість логіки: все, що не вкладається в їхнє уявлення, просто ігнорується. Мабуть, тому вони навіть не згадали про загальновизнаний метод непрямої перевірки розрахунків

втрат, який базується на основі демографічної статистики (за демографічними показниками). А тим часом такі підрахунки проводилися неодноразово. Оскільки офіційним вітчизняним історикам «демократичні історики» не довіряють принципово, то будемо посилатися на дослідження людини, яку важко запідозрити в симпатіях до радянської влади, – емігранта та відомого дослідника демографічних процесів у СРСР С. Максудова (Гарвардський університет, США). Уперше результати своїх досліджень Максудов опублікував у 1977 р. у Парижі, а в Росії розрахунки, які спираються на перепису населення СРСР 1939-го і 1959 рр., а також на дослідженнях зарубіжних демографів, він виклав у статті «Про фронтів втрати Радянської Армії в роки Другої світової війни» («Вільна думка», 1993 р., №10).

Незважаючи на досить аргументовану систему підрахунку втрат, історіографічний аналіз досліджуваної теми показав необхідність проведення спільних досліджень вітчизняних, російських та іноземних учених. Участь у майбутніх міжнародних наукових конференціях, спільних дослідженнях з використанням розсекречених документів російських та європейських архівів можуть дати відповіді на питання, які поки що залишаються.

Примітки:

¹ Мельтюхов М. Проблема соотношения сил сторон к 22 июня 1941 года // Марк Солонин, Лев Лопуховский, Михаил Мельтюхов, Дмитрий Хмельницкий Великая Отечественная катастрофа - 3. – Серия: Военно-исторический сборник. Антология. – М., 2008. – 480 с. Солонин М.С. «23 июня: „День М“» / Марк Семенович Солонин – М.: «Яуза», 2007 – 656 с.

² Людские потери СССР в период Второй мировой войны: Сборник статей. – СПб., 1995. – 114 с. – С. 93.

³ Кремлев С. 10 мифов о 1941 годе / Сергей Тарасович Брескун. – М.: Яуза; Эксмо, 2009. – 416 с. – С. 407.

⁴ Losses are in Second world war [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.deol.ru/manclub/war/pp.htm>

⁵ Великая Отечественная без грифа секретности. Книга потерь. Новейшее справочное издание / Г.Ф. Кривошеев, В.М. Андроников, П.Д. Буриков, В.В. Гуркин. – М.: Вече, 2009. – 384 с. – С. 359.

⁶ Мюллер-Гиллебранд Б. Сухопутная армия Германии 1933 – 1945 гг. – В 3 т. / Пер. с нем. – М., 1976. – Т. III. – С. 334-335.

⁷ Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (далі ЦАМО РФ), Ф. 48 А, оп. 3408, спр. 148, арк. 225.

⁸ Арнту Г. Людськіє втрати во Второй мировой войне. (Итоги Второй мировой войны) / Гельмут Арнту. – М., 1957. – 640 с. – С. 594-595.

⁹ Б. Мюллер-Гиллебранд – генерал-майор вермахту. В західній історіографії його праці вважають зразком історичних досліджень і фактично «підручниками з історії другої світової війни» (така т.з. певною мірою розділяється і нашими сучасними істориками).

¹⁰ Військовий архів ФРН. WF-01/1761, BL. 123, 124.

¹¹ Великая Отечественная без грифа секретности. Вказ. праця. – С. 366.

¹² ЦАМО РФ, Ф. 500, оп. 12462, спр. 9, арк. 68, 69.

¹³ Великая Отечественная без грифа секретности. Вказ. праця. – С. 368.

¹⁴ Великая Отечественная без грифа секретности. Вказ. праця. – С. 369, 370.

¹⁵ У таблицю не включені військовополонені з числа громадян СРСР, які служили у вермахті.

¹⁶ Количество военнопленных Вермахта и его союзников // ВИЖ. – 1991. – №9. – С. 45-48. – С. 46.

¹⁷ Кривошеев Г. Россия и СССР в войнах XX века / Г.Ф Кривошеев. – М. «Вече», 2010. – 624 с. – С. 512.

¹⁸ Мир русской истории: энциклопедический справочник. – М.: Вече, 1998. – 608 с.

¹⁹ Центр хранения историко-документальных коллекций (ЦХИДК) ЦХИДК (з 1999 р. об'єднаний з Російським державним військовим архівом), Ф. 1 п, оп. 32-б, спр. 2, арк. 8, 9.

²⁰ Rochat G. Memorialistica e storiografia nella campagna italiana di Russia 1941-43 / Rochat Giorgio. // Gli italiani sul fronte russo. – Bari: De Donato, 1982. – P. 470-471. Suomi 1941. – Porvoo-Helsinki-Juva, 1984. – S. 96. Operaiunea Autonomă din România pe vremea războiului / Ivor Porter; [Traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu]. – București: Humanitas, 2008. – 357 pag. Buzatu G. Dosarele războiului mondial / Gheorghe Buzatu. – Iași, Editura Junimea, 1979. – 298 pag. «Hadtorténelmi Közlemények», 1966, 3. sz. Budapest, 638 old.

²¹ Великая Отечественная без грифа секретности. Вказ. праця. – С. 372.

²² У число безповоротних втрат Угорщини й Румунії включені особи, яких призвали в Угорську армію з Північної Трансільванії, Південної Словаччини і Закарпатської України, а в Румунську армію – Молдавії.

²³ Зокрема 27 800 румун і 14 515 молдаван були звільнені з полону безпосередньо фронтами.

²⁴ Великая Отечественная без грифа секретности. Вказ. праця. – С. 376.

²⁵ Эрлихман В. Потери народонаселения в XX веке: Справочник / Вадим Викторович Эрлихман. – М., 2004. – С. 52.

Olexandr Ladyga

Debatable aspects of the determination of Germany allied countries' military forces human losses at the East front from 22.06.1941 to 9.05.1945

In the article there are materials, which are prepared on the basis of new scientific investigation and also on the base of the archives documents. It is devoted to the problems of participation of Italy in the war against the USSR.

Keywords: *USSR, Europe, war, battlefield, losses.*

Надійшла до редколегії 16.11.2011 р.